

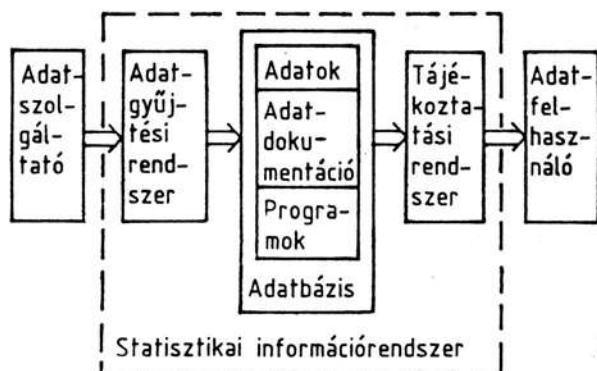
A statisztikai információrendszer napjainkban

A szakkönyvtári referensek a megmondható, hogy milyen nagy az érdeklődés a statisztikai adatok iránt. Ezért is fontos, hogy szakmánk művelői a statisztikai információrendszer egészére rálássanak, illetve tájékozottak legyenek megújulási irányai felől.

A statisztikai információrendszer azokat a hivatalos statisztikai szolgálat keretében összegyűjtött információkat tartalmazza, amelyek alkalmassá teszik a statisztikát arra, hogy a társadalmi-gazdasági folyamatokat megbízható módon számba vegye, értékelje, és tájékoztatást adjon róluk. Fontos követelmény a statisztikai információrendszerrel szemben az is, hogy gyorsan igazodjék a változó gazdasági-társadalmi igényekhez, és maximálisan járuljon hozzá ezeknek az igényeknek a kielégítéséhez.

A statisztikai információrendszer szerkezete

A statisztikai információrendszer környezetét az adatszolgáltatók és az adatfelhasználók, belső szerkezetét pedig az adatgyűjtési rendszer, az adatbázis és a tájékoztatási rendszer alkotják (1. ábra).

1. ábra A statisztikai információrendszer szerkezete

Az ábrából látható, hogy az adatszolgáltatóktól az adatgyűjtési rendszer keretében kapott információk alkotják a statisztikai adatbázist, amely egyrészt a szervezett módon tárolt adatállományokat, másrészt az adatok definícióját, szerkezetét, és az azok közötti logikai kapcsolatokat tartalmazó adatdokumentációt, valamint az adatok kezelését és feldolgozását szolgáló programokat tartalmazza.

Az információrendszer fontos eleme a tájékoztatási rendszer is, amely során a statisztikai szolgálat nyilvánosságra hozza az adatfelhasználók információs igényeinek megfelelő statisztikai adatokat.

A továbbiakban a statisztikai információrendszer alkotóelemeiről adunk rövid tájékoztatást.

Az adatszolgáltatók köre

Az adatszolgáltatók körét a gazdálkodó szervezetek, a gazdasági tevékenységet folytató jogi személyek, költségvetési szervek, pénzügyintézetek, társadalmi szervezetek, az egyház, a bíróságok, az ügyészségek, önkormányzatok, egyéni vállalkozók és az egyéni gazdálkodók alkotják.

Jelenleg közel 500 ezret tesz ki az adatszolgáltatók köre, amely mind számosságában, mind struktúrájában jelentősen változik. Ezrével alakulnak új vállalkozások, a régiek megszűnnek vagy átalakulnak. Az állami nagyvállalatok, szövetkezetek felbomlóban vannak, helyüket kis és közepes vállalatok, vállalkozások veszik át. A gazdálkodó szervezetek struktúráját az 1. táblázatban mutatjuk be.

1. táblázat
Gazdálkodó szervezetek Magyarországon 1985–1990

Megnevezés	Szervezetek száma	
	1985	1990
Vállalati rend szerint működők	7 916	29 470
Ebből: vállalat és tröszt kft.	1 910	2 004
	50	18 317
Nem jogi személyiségű gazdasági társaságok	17 849	70 953
Egyéni vállalkozók	126 175	387 340

Az adatszolgáltatók gyors változása számos, az információs rendszert közvetlenül érintő problémát vet fel.

Ezek közül azt emeljük ki, hogy a hivatalos statisztikai szolgálatnak ma nincsenek olyan ún. regiszterei, amelyek naprakészen tartalmazzák a gazdálkodó szervezetek teljes körét. A meglévő regiszterekben sok a pontatlanság: pontatlanok a címadatok, a regiszterben olyan adatszolgáltatók is szerepelnek, amelyek gazdasági tevékenységüket abbahagyták, az új szervezeteket pedig nem jegyezték be. A regiszterek pontatlanságai (jelenleg a hibák nagyságrendjéről is megoszlanak a vélemények) miatt a begyűjt-

tendő adatok köre és minősége elmarad a kívánatos színvonaltól.

Problémát jelent az egyéni vállalkozók statisztikai megfigyelése és az adatszolgáltatási fegyelem – részben a nagyszámú kisvállalkozás létrejöttével kapcsolatos – fellazulása is.

Az adatgyűjtési rendszer

Az adatgyűjtés szakmai előkészítése egy olyan felvételi program kidolgozását igényli, amelyben a statisztikai tevékenység egészét megtervezzük. A programkészítés felöleli a vizsgálat céljának pontos megjelölését, az elemzésnek és az adatok közzétételének megtervezését, a begyűjtött adatok feldolgozásának, az adatgyűjtés módjának a megtervezését, valamint az adatfelvétellel kapcsolatos szervezési munkálatok ütemezését.

A statisztikai adatgyűjtésnek két fő típusát különböztetjük meg: a kötelező és az önkéntes adatszolgáltatást.

Az *adatszolgáltatási kötelezettséggel* járó adatgyűjtéseket a hivatalos statisztikai szolgálat éves országos adatgyűjtési programja tartalmazza. Ezt a programot évente állítják össze, a munkában a *Központi Statisztikai Hivatal (KSH)* és a különböző minisztériumok szakértői vesznek részt.

A készülöben lévő új statisztikai törvény az ún. *Országos Statisztikai Tanács (OST)* feladatává teszi az országos adatgyűjtési programtervezet felülvizsgálatát, ellenőrzését. A minisztériumok és a KSH szakértői mellett a tudományos élet szakemberei is bekapcsolódnak ebbe a munkába.

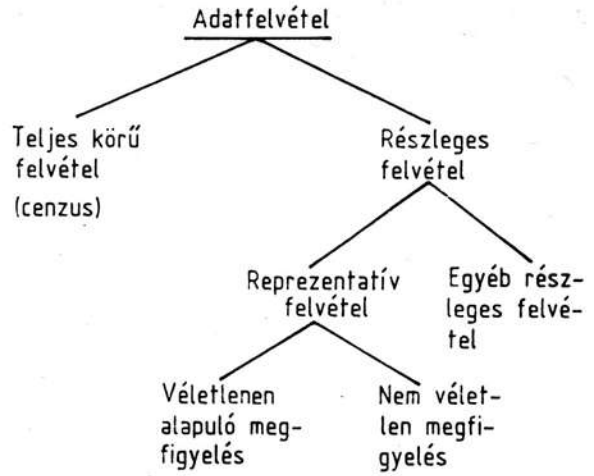
Azt, hogy végül is milyen információk kerülnek be a statisztikai információs rendszerbe, a kormány dönti el, és egyben biztosítja az adatgyűjtési program végrehajtásához szükséges pénzügyi fedezetet.

Az adatgyűjtés megtervezésénél dönteni kell abban a kérdésben is, hogy az adatfelvétel a vizsgált sokaság minden egységére kiterjedjen-e, vagy csak a sokaság megfelelő módon kiválasztott részére. A statisztikai adatfelvételeknek a megfigyelés köre szerinti típusait a 2. ábra tartalmazza.

A *teljes körű* adatgyűjtés a vizsgált sokaság minden egyedére kiterjed, a részleges pedig a sokaságnak csak egy kiválasztott részére.

A *részleges* adatgyűjtés legfontosabb típusa a *reprezentatív felvétel*. A reprezentatív felvétel vagy mintavételes eljárás a vizsgált sokaság egésze helyett egy abból megfelelő módon kiválasztott részsokaságot vizsgál, és belőle következtet az egész sokaságra. A reprezentatív felvétellel helyettesíthető az alapsokaság teljes körű megfigyelése. Ha a minta kiválasztását véletlenül alapuló eljárással végezzük, a mintavételből eredő hibára is tudunk becslést készíteni.

A reprezentatív módszert a statisztika nagyon sok területén alkalmazzák. A lakosságra vonatkozó információk többségét a reprezentatív adatgyűjtések szolgálják. A hazai statisztikai gyakorlatban az ún.

2. ábra Statisztikai adatfelvételek típusai a megfigyelés köre szerint

ELAR (Egységes Lakossági Adatgyűjtési Rendszer) foglalja egységes keretbe a reprezentatív lakossági adatgyűjtéseket.

A reprezentatív felvételek gazdaságstatisztikai felhasználása terén szerényebbek a tapasztalatok. A korábbi időszakokban elsősorban a mezőgazdasági állatszámítások, termésbecslések, az idegenforgalom, a kereskedelmi forgalom és a személygépkocsik teljesítményeinek megfigyelésére alkalmaztak rendszeresen mintavételes eljárásokat.

A statisztikai adatszolgáltatók körének jelentős változását, az információ idő- és költségmegtakarítási szempontjait figyelembe véve, kiemelt fontosságú a mintavételes eljárások mielőbbi általánossá tétele a gazdasági folyamatok mérésénél is. Ma nem képzelhető el sem az egyéni vállalkozók, sem a nem jogi személyiségű gazdasági társaságok és az egyre gyarapodó kisvállalkozások teljes körű megfigyelése. A statisztika elméletéből az is közismert ugyanakkor, hogy a szakszerűen és nagy gondossággal végrehajtott mintavételes eljárások pontosságukban elérhetik a nagy költség- és időigénnyel végrehajtott teljes körű adatfelvételek pontosságát.

A nemzetközi gyakorlat azt mutatja, hogy a fejlett statisztikával rendelkező országok a reprezentatív megfigyelések mellett nem mondanak le a nagyobb időközönként (pl. 5–10 évenként) megismételt cenzusokról sem, amelyek a mintavételes eljárások ellenőrzését és egyfajta korrigálását is jelentik.

A statisztikai adatbázis

Az adatgyűjtési rendszer keretében begyűjtött adatok alkotják a statisztikai adatbázist.

Ebben az adatbázisban a statisztikai adatokat logikailag rendezetten tárolják. Sajátos vonása ennek az adatbázisnak, hogy nagyméretű, tömeges adatok befogadására képes, az adatok hosszabb ideig maradnak benne, és a selejtezés kisebb mértékű, mint a gyarapodás.

Az adatbázisban őrzött adatok képezik a tájékoztatás és elemzések nyersanyagát. Ezért egyértelműen ismerni kell az adatok jelentését, és dokumentálni kell az adatok közötti összefüggéseket is.

A dokumentáció fontos részei a standard osztályozási rendszerek nomenklatúrái és kódlistái is.

Az adatbázisban tárolt információk nagyobb összevont csoportjait a 2. táblázat mutatja be.

2. táblázat

A statisztikai adatgyűjtések főbb területei

Sorszám	Megnevezés
1.	Népesség, népmozgalom
2.	Munkaügy
3.	Hazai termelés, nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon
4.	Beruházás, építőipar
5.	Főbb nemzetgazdasági ágak
6.	Tudományos kutatás és fejlesztés
7.	Számítástechnika
8.	Életszínvonal, életkörülmények
9.	Igazságszolgáltatás
10.	Pénzügyi adatok

Az egyes területeken gyűjtött fontosabb adatsportok a következők:

Népesség, népmozgalom

Születési, terhességi, válási, özvegyülési adatok. Halálozási adatok terület és halálokok szerint.

Munkaügy

Munkaerőmérleg, a munkaerő főbb demográfiai és foglalkozási jellemzői. Foglalkoztatottság és kereseti arányok, munkaerő-forgalom, foglalkozási és munkáltatóváltás. Az ingázók adatai.

Hazai termelés, nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon

Főbb népgazdasági folyamatok, a népgazdaság fejlődésének mutatói, a népgazdasági jövedelemelosztás adatai, a nemzeti vagyon és az állóeszköz-állomány, ágazati kapcsolatok mérlege, importfelhasználás.

Beruházás, építőipar

Felhalmozás, állóeszköz-állomány, beruházások. Üzembe helyezett beruházások, befejezetlen beruházások állománya, megvalósítás alatt álló beruházások adatai. Lakásépítés, lakásmegszűnés, lakásberuházás, lakásépítési költségek. Építmények adatai, építőipari árak alakulása.

Ipar

Az ipari termelői árak alakulása, az ipar munkaerő-helyezete, az iparban foglalkoztatottak bér- és kereseti

viszonyai, a gépállomány kora, műszaki színvonala. Energiagazdálkodás. Iparunk színvonala és fejlődése nemzetközi összehasonlításban.

Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás

Magyarország földterülete, állatállománya. Mezőgazdasági kistermelés, kisvállalkozások a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban. Értékesítés, felvásárlás, árak. A növénytermelés megyei adatai. Zöldség-, szőlő-, hústermelés és húsforgalom. Ágazati koncentráció az állami gazdaságokban és a mezőgazdasági termelősövetkezetekben. Mezőgazdasági erő- és munkagépek, a műtrágya-felhasználás alakulása. Vízgazdálkodás, vadászat.

Közlekedés, posta és távközlés

Áruszállítási tevékenység, közlekedési balesetek alakulása, a személysérülések számának alakulása, a személygépkocsik teljesítményei és üzemeltetési körülményei.

Belkereskedelem, idegenforgalom

A belkereskedelem fejlődése, anyagmozgatás a belkereskedelemben, a belkereskedelem gépállományának kora és műszaki színvonala, a kiskereskedelmi üzlethálózat adatai, kiskereskedelmi áralakulás. Az idegenforgalom társadalmi, gazdasági jellemzői, területi tartozékai, a kedvezményes üdültetés alakulása, a lakosság üdülési-utazási szokásai és kiadásai.

Külkereskedelem

Forgalmi, behozatali, kiviteli adatok, árukészlet, külkereskedelmi áralakulás.

Tudományos kutatás és fejlesztés

Kutató-fejlesztő helyek létszám- és költségadatai, a vizsgált témák és a tudományos célú külföldi utazások adatai.

Számítástechnika

A számítógép-állomány életkora, értéke, eredete, kihasználtsága. Szoftver- és táv-adatfeldolgozási hálózatok adatai.

Életszínvonal, életkörülmények

Életszínvonal, a lakosság jövedelme és fogyasztása. A lakosság jövedelmi rétegződése. A fogyasztói árak változása. Háztartás-statisztika. A keresetek és a családi jövedelmek színvonala és szórása. Az idős-korúak demográfiai és életviteli jellemzői.

Lakásviszonyok, lakókörzet, lakásminőség, lakás-mobililitás. Gépkocsi és életmód. Környezetstatisztikai adatok, élővilág és természetvédelem. A lakossági fogyasztás szerkezete, fogyasztói szokások. Egész-

ségügyi helyzet, egészségügyi ellátás. Oktatás-művelődés. Az öngyilkosságok alakulása, társadalmi mobilitás, az ifjúság életkörülményei. A diplomás fiatalok népesedési és foglalkozási adatai. Időmérés.

Igazságszolgáltatás

A közbűncselekmények főbb adatai, a vádlottak száma, a büntetés-végrehajtási intézetben lévőek száma. Az ismertté vált bűnvádas bűncselekmények adatai, a jogerősen elítélt felnőttek száma. A fiatalkori bűnözés adatai. A polgári perek és szabálysértések alakulása.

Pénzügyi adatok

Pénzintézetek száma, pénzmennyiség, forgóeszköz-hitelállomány, beruházási hitelállomány. A lakosság takarékbetét-állománya, a lakosság hitelállománya, értékpapír-megtakarítások. Kamatlábak alakulása, kötvénykibocsátás és értékesítés. Biztosítási káresetek, díjbevételek és kárfizetések. Az államháztartás bevételei és kiadásai. Devizaárfolyamok.

A felsorolásból is látható, hogy ezek az információk ma már nem elégítik ki a piacgazdaság információs igényeit. Több helyen is bővítésre szorul a statisztikai megfigyelés területe. Így pl. újra ki kell fejleszteni az értékpapírok forgalmazásával foglalkozó klasszikus pénzügyi statisztikát, a tőzsdestatistikát stb.

Fontos feladatként jelentkezik a vagyon és vagyonmozgás mérése, az árstatisztika (különösen a fogyasztói árak megfigyelésének) továbbfejlesztése, a társadalmi és létminimum-számítások információs háttérének megteremtése, a munkaerőpiaci folyamatok megfigyelése, a munkaügyi adatgyűjtési rendszer korszerűsítése.

A statisztikai adatok védelme

A statisztikai rendszer adatszolgáltatóira, a megfigyelés egységeire vonatkozó egyedi, azonosítható adatok bizalmas kezelése a statisztikai tevékenység általánosan elismert normája. A statisztikai szolgálat ugyanis csak akkor tudja feladatát ellátni, ha iránta mind az adatszolgáltatók, mind az adatok felhasználói teljes bizalommal vannak.

Az egyedi adatok védelme azt jelenti, hogy a statisztikai szolgálat nem adhat ki olyan adatokat, amelyekből közvetlenül vagy közvetett módon (pl. különböző kombinációjú táblákon keresztül) az adatszolgáltató azonosítható. A statisztikai titok megsértését jelenti az is, ha statisztikai célra szolgáltatott adatokat államigazgatási célokra kívánják felhasználni.

A statisztikai szolgálatnak természetesen nemcsak az egyedi adatokat kell védenie, hanem az államérdekből titkos adatokat, valamint a szolgálati titoknak minősülőket is.

Tájékoztatási rendszer

A hivatalos statisztikai szolgálat szervei a statisztikai adatokat a tájékoztatási rendszer keretében hozzák nyilvánosságra. Ennek keretében adatokat szolgáltatnak az államhatalom és a közigazgatás, az önkormányzatok, a társadalmi szervezetek, a tudomány, a gazdasági szervezetek, a lakosság, a hírközlő szervek és a nemzetközi szervezetek részére.

A statisztikai információrendszer felhasználói többnyire a KSH kiadványaiból kapnak áttekintést a statisztikai információs rendszerről.

A társadalomra, gazdaságra vonatkozó általános célú információkról a *Statisztikai Évkönyv* és a *Statisztikai Zsebkönyv* ad áttekintést. Évente jelenik meg a magyar nyelvű kiadáson kívül angol, francia és orosz nyelven is. Egy-egy népgazdasági ág részletes információit külön évkönyvek (ipari, mezőgazdasági, külkereskedelmi stb.) tartalmazzák.

Az évkönyvek mellett a *Statisztikai Havi Közleményekre* és a *Statisztikai Időszaki Közleményekre* hívjuk fel a figyelmet. A havi közlemények a legfontosabb általános célú információkat havi (esetenként negyedéves) bontásban ismertetik. Az időszaki közlemények szabálytalan időközönként jelennek meg. Általában egy-egy ágazat, terület sokoldalú elemzésére alkalmas adatokat tartalmazó kiadványok.

A 3. táblázatban illusztrációként bemutatjuk az életszínvonal és életkörülmények témakörében könyvtári forgalomban is megjelent kiadványok körét. A fenti kiadványokon kívül számos egyéb kiadvány is készült a témában, amely nem került könyvtári forgalomba.

Elemző tanulmányok, statisztikai módszertani cikkek a KSH havonta megjelenő folyóiratában, a *Statisztikai Szemlében*, illetve az MTA és a KSH közös kiadásában negyedévenként megjelenő *Demográfia* c. folyóiratban jelennek meg.

A KSH tájékoztatási rendszeréhez tartoznak a más adathordozókon lévő adatállományok is.

Állampolgárok, gazdasági és társadalmi szervezetek, önkormányzatok kérhetik – megfelelő anyagi ellenszolgáltatás fejében – a tájékoztatási rendszerben nyilvánosságra nem hozott adatok közlését is.

Az információs rendszer átalakulása

Az információs rendszer ma a megújulás időszakában van. Ez a megújulás a piacgazdaságra való áttéréssel, a politikai struktúrában, a kormányzatban, az államigazgatásban és a jogrendszerben bekövetkezett változásokkal van összefüggésben. Az információs rendszer átalakulási folyamata érinti mind az adatgyűjtés módszertani kérdéseit, mind a begyűjtésre kerülő információk körét. Ma már teljesen világos, hogy nem folytatható az elmúlt évtizedekben alkalmazott teljes körű beszámoltatási rendszer

3. táblázat

Kiadványok az életszínvonal-életkörülmények témakörében

A kiadvány megnevezése	A megjelenés éve	Oldal-terjedelem
Életszínvonalunk a felszabadulástól napjainkig, 1945– 1980	1981	61
Életszínvonal, 1960– 1980	1981	298
Életszínvonal és gazdasági háttere	1982	75
A lakosság jövedelme és fogyasztása, 1970– 1987 (évente)	1989	99+ 87
Élelmiszer-fogyasztás	1986	67
Gépkocsi és életmód	1988	46
A fogyasztói árak változása a lakosság főbb rétegeinél (évente)	1989	81
A fogyasztói árszínvonal változása az 1988. évben	1989	16
Infláció, 1989/1990	1990	16
Családi költségvetés, 1987 (12 ezer háztartás adatai), korábban: Háztartás-statisztika (kétévente)	1989	224
A lakosság jövedelme, társadalombiztosítás, családpolitika	1983	82
A keresetek színvonala, szórása és kapcsolata a családi jövedelemmel, 1982. (ötévente)	1986	176
A családi jövedelmek színvonala és szóródása 1982-ben	1985	193
A gyermekgondozási segély igénybevétele és hatásai, 1967– 1980	1981	80
A gyermekgondozási díj igénybevétele és hatásai	1988	56
Az élet harmadik harmada	1982	36
Az időskorúak helyzetének összefoglaló ismertetése	1986	15
Életkörülmények, lakásviszonyok	1982	361
Életkörülmények, lakásviszonyok, lakásmobilitás	1984	352
Lakás, lakókörnyezet, lakásminőség	1985	282
A környezet állapota és védelme	1986	330
Élővilág és természetvédelem	1988	85
Társadalmi mobilitás, 1981.	1981	307
Társadalmi mobilitás és presztízs	1986	375
Vándorlás, mobilitás, keresetalakulás, 1983.	1987	86
Ifjúság és társadalom (tanulmányok)	1982	213
Az ifjúság életkörülményei	1984	333
Életkörülmények, életmód a fiatalok körében	1986	420
Ifjúságstatisztikai adattár, 1984.	1986	338
Lakáshelyzet '80.	1984	450
Diplomás fiatalok a társadalomban	1984	77
Egészségügyi helyzet, 1985 (kétévente)	1987	209
Egészségügyi ellátás	1984	77
Vélemények az egészségügyről. Az egészségügyi intézmények igénybevétele	1988	86
A népesség egészségi állapota	1989	186
A magyar egészségügy 40 éve	1985	67
Alkohol, termelés, fogyasztás, következmények	1988	68
Otthoni és egyéb balesetek	1988	44
Oktatás-művelődés, 1950– 1985 (ötévente)	1987	216
Tanfolyami szakoktatás	1986	234
Tudományos kutatás és fejlesztés, 1987 (évente)	1989	204
Időmérleg, 1977 és 1986 tavasza	1987	307

általános gyakorlata, az eddigieknél nagyobb teret kell kapnia a mintavételes eljárásoknak. A begyűjtésre kerülő információk körét is a hazai igényekhez kell igazítani.

Miközben a korábbiakban begyűjtött információk egy része iránti igény megszűnt, ugyanakkor a piac-

gazdaság, az önkormányzati rendszer létrejötte, a parlamentáris demokrácia intézményrendszerének kiépülése, a különböző állampolgári szerveződések létrejötte eddig nem létező statisztikai adatokat, információkat igényel.

Ezt a megújulási folyamatot fogja segíteni az új statisztikai törvény is.